

Az antropológia vége

NANCY SCHEPER-HUGHES

Clifford Geertznek, az antropológia egyik félistenének várva várt szakmai önéletrajza azokkal a módszertani kételyekkel játszik, melyek manapság uralkodnak e különös tudományágban, amelyik a 20. század elején még afféle kincskeresésként indult, kizárólag távoli, egzotikus tájak embereit és kultúráit kutatva. Ám közben mind az antropológia, mind annak tárgya szinte a felismerhetetlenségig megváltozott – elmúlt az idő, amikor az antropológusok még „hagyományos”, sőt „primitív” népekről beszéltek. Geertz szerint ma az antropológia, a tudományos világ fenegyereke, légüres térben mozog, miután a tények – mármint a határozott, objektív tények, amelyeket az antropológusok valaha tudni véltek – végleg szertefoszlottak.

Az évszázad közepe felé olyan pragmatikus, magabiztos antropológusok, mint *Margaret Mead* (aki talán saját nemzedékének a vezető antropológusa volt, mint Geertz a mostani nemzedéknek), még képesek voltak összefoglalni, mit jelent szamoainak vagy pápuainak lenni, majd megdöbbenő kijelentéseket tettek arról, kik vagyunk mi, milyen hibákat követ el a mi kultúránk, és ezeket hogyan javíthatjuk ki. S mindezt azért, hogy tanulságokat vonhassunk le, és gyakorlati ötleteket meríthessünk – például az újszülöttek saját igényük, s nem napirend szerinti szoptatását – más kultúrák gazdag repertoárjából. Egészen addig, amíg *Derek Freeman* 1983-ban, Mead halála után meg nem jelentette írásainak cáfolatát tartalmazó, meglehetősen undok munkáját, a „tények”, amelyekkel Mead erősen szubjektív végkövetkeztetéseit alátámasztotta, szinte szentek és sérthetetlenek voltak. A tudományág, ahogy Mead 1978-ban bekövetkezett halála után ránk hagyományozta, továbbra is képes volt közvetlenül az amerikai közönséghez szólani. Mead azt jósolta, hogy az elkövetkező évtizedekben „az antropológia kora” köszönt majd be, s a világ úgy fog tekinteni az antropológusokra, ahogy a kormányok a közgazdászokra, s tőlük vár majd választ a 20. század végének igazi nagy kérdéseire.

Ehelyett a század végére az antropológia teljesen beszűkült, s ez megmutatkozik vezető alakjának alapvető kétségeiben is. Geertz – fejét kezén nyugtató – képe, mely nemrég jelent meg a *New York Times Magazine*-beli Geertz-portré mellett, pontosan tükrözi a szakmában uralkodó önbizalomhiányt, és a szélesebb közönséggel való kapcsolatvesztést. A hiba nem Geertz művelt, elegáns, mesteri írásaiban van, amelyek a néprajzi monográfiát színtelen tudományos jelentésből irodalmi műfajjá változtatták. Azzal viszont összefüggésben állhat a mostani válság, hogy a tudományág legnevesebb képviselője sohasem hajlandó határozottan állást foglalni a sürgető eszmei, társadalmi és politikai kérdésekben, a hatvanas évekbeli délkelet-ázsiai (köztük vietnami) zűrzavaroktól kezdve a kilencvenes évek erősödő iszlám fundamentalizmusáig. Ugyanez a visszafogottság jellemzi *A tény után* című új könyvét. Geertz tűnődő hangneme valaha radikálisnak hatott; ma már csupán elkötelezetlennek.

Az értelmezés hatalmának megjelenése óta Geertz azt az üzenetet ragozza, hogy egy kultúra megfoghatatlan, és valójában nem más, mint önmagunkról és más népekről gyártott bizonytalan, változékony, gyakran egymásnak ellentmondó fikciók halmaza. Nem megfellebbezhetetlen tények gyűjteménye, amelyeket távoli terepeken kiásunk a föld alól, és otthon gondosan újra összeállítunk; legjobb esetben is az átlagéletekben szerepet játszó jelentéseknek és gyakorlatoknak az egyéni értelmezése, mely az antropológus és a tanulmányozott alany között zajló tudatos párbeszéd során alakul ki. Nincsenek többé etnográfiai kinyilatkoztatások. Helyükbe jóval szerényebb leírások léptek, melyek az

antropológus kóborlásai során felgyülemlett élet-szeletkékből, homályos megfigyelésekből és kusza beszélgetésfoszlányokból állnak, a műfaj pedig: egyszerű „anekdoták, példázatok és mesék: mini-narratívák, amelyekben maga a narrátor is szerepel”. Már-már úgy tűnik, hogy maga a kultúra nem is olyan borzasztóan fontos. A modern nemzetállamok kontextusában, írja Geertz, a kívülről érkező hatások ugyanolyan meghatározóak egy nép életében, mint a belülről jövőek.

Visszatekintve Geertz számtalan dologra emlékszik, amelyeket nem sejthetett előre, amikor spirálfüzetrel felszerelve lelkesen nekivágott, hogy aprólékosan lefesse két falu, a közép-jávai Pare, és a marokkói Közép-Atlasz-hegység lábánál fekvő Sefrou életét. Briliáns érvelésekkel teli etnográfiai írásai egy szót sem szóltak a Jávában akkortájt kezdődő öldöklésről. Pedig ahogy a helybeli iszlám fundamentalisták 1965-ben a kommunista felkelés gyanúsítottjait lemészárolták, az a mostani ruandai események kegyetlenségével vetekedett.

A rendezett, művelt marokkói városka, Sefrou, melyet az ifjú Geertz szinte önmagában álló, zárt egységként festett le, akkoriban a kulturális szétesés és a rohamos városi terjeszkedés küszöbén állott, melyek ugyancsak kegyetlenkedések közepette zajlottak. Amikor marokkói parasztok ezrei egyszer csak elhagyták falvaikat, hogy megmásszák az erődítményekkel és mecsetekkel védett masszív kisvárosok falait, elérték, amire még a francia gyarmatosítók sem voltak képesek: elárasztották (Geertz szerint: „lerohanták”) a klasszikus arab városokat, sűrűn lakott, túlnépesedett, „ormótlan” falvakká, régi és új, pre- és posztmodern kulturális jelenségek kibogozhatatlan halmazává változtatva őket.

Az úgynevezett hagyományos világ más tájain, sőt magában az antropológiában is az történt, ami Sefrou-ban. *Renato Rosaldót*, a Stanford egyetem antropológusát idézve: azt az elavult nézetet, hogy a kultúra időtlen, megszentelt és jól szervezett jelenség, felváltotta a kultúra mint – spontán, világi és kusza – zsibvásár képze. Talán igazabb ez a kép, sokaknak mégis túl keserű pirulát jelent.

Következésképpen Geertz ma a kulturális nemtudás művészetének idősödő zen mestere lett – nem túl irigylésre méltó szerep, amikor a kulturális jobboldal erkölcsi és ismeretelméleti bizonyosságok után kiált, a kulturális baloldal pedig a végső soron nihilista posztmodern előtti általános fegyverletételre szólít fel –, márpedig ezeket a lépéseket Geertz, akinek csorbíthatatlan a szellemi integritása, nem hajlandó megtenni. Továbbra is csupán az empirikus kutatás során felmerülő „tények és gondolatok fáradhatatlan gyártását és megsemmisítését” tartja feladatának.

Sefrou-i és parei terepmunkájáról szóló etnográfiai meséi, anekdotái és visszaemlékezései közé Geertz becsempészte a 20. századi amerikai társadalomtudományok egy-egy kulcsfontosságú pillanatának lenyűgöző történetét, melyeknek maga is részese volt. Mesél a burjánzóan interdiszciplináris programokról, melyek az ötvenes években tényszerűek a Harvardon, ahol Geertz akkoriban diák volt. Aztán a chicagói egyetemen töltött hatvanas évekről, amikor Geertz és tehetséges végzős diákjai gyakorlatilag „feltalálták” a szimbolikus és jelentésközpontú antropológiát mint az akkor uralkodó real as seashell („valódi, mint egy kagylóhéj”) megközelítés alternatíváját. S végül szót ejt a princetoni Institute for Advanced Study * olümposzi magasságairól sugárzó szellemi párviadalokról és projektekről; a hetvenes években Geertz itt vetette meg az interpretatív társadalomtudományok alapjait, s itt ütközött először ellenállásba amiatt, hogy a pozitivizmus régi bástyáját egy meglehetősen relativisztikus megközelítéssel akarta bevenni.

De vajon sikerül-e Geertznek megmagyaráznia, hogy milyen szenvedély hajtja az antropológusokat még mindig a terepre? Az antropológia Geertz értelmezésében annyira lezser, ad hoc, keresetlen, sőt véletlenszerű, hogy már-már öncélúnak tűnik. Azért választotta Sefrou-t kutatása színhelyéül, mert a pasa „nyájas” volt, mert a gyerekeinek „viszonylag komfortos körülményeket” tudott biztosítani, és mert volt arrafelé „berber, zsidó, olívbogyó és fal”. És épp oly könnyedén hagyta ott Parét, az indonéziai terepet Marokkóért, amikor a hatvanas évekbeli antikommunista tisztogatások idején Indonéziában elszabadult a pokol.

„Kihagyni a forradalmat”, ahogy Orin Starn, a Duke egyetem antropológusa nemrég fogalmazott – ez az antropológus önvédelmi stratégiája a résztvevő-megfigyelő terepmunka feltalálása óta. Geertz sajnálkozva jegyzi meg, hogy terepmunkája valahogy min-

dig a viharos politikai események közötti átmeneti nyugalmi szakaszra volt időzítve; „folyton úgy éreztem”, – írja, – „hogy túl későn jöttem, mégis túl korán érkeztem”.

A könyv olvasása után az a benyomásom, hogy *A tény* után visszakanyarodik az antropológia vitatott eredetéhez, a viktoriánus gentleman szórakozásához, aki számára a sport abban áll, hogy nem nagyon tudja, hová akar kilyukadni – márpedig a váratlan fordulatok sorozata Geertz szerint az élet eltöltésének „mulatságos” módja. Ám ilyen ropant változások közepette, mint amilyen a gyarmati birodalmak romjaiból támadt új nemzetek születése, a nyugodt, ironikus, kissé tartózkodó antropológus-szemtanú, aki a „rettenthetetlen néző” nevezetű sportot űzi, nem tűnik különösképpen mulatságosnak. Korunk egyik legfontosabb antropológusának a visszaemlékezése azt sejteti, hogy a modern „realista” antropológia végéhez ért, és valami új dolog van születőben. A fiatalabb antropológusnemzedékből sokan – különösen azok, akik rendkívüli politikai helyzetben, népiirtás vagy háború közepette dolgoznak – hajlandóak elkötelezni magukat aktív szemtanúkként, tudósítanak a szörnyű eseményekről, és reagálnak is rájuk. Geertz számára azonban az egyetlen alternatíva továbbra is a megértés módjainak öngúnnal fűszerezett, higgadt keresése marad.

* 1930-ban alapított elit magánintézet, tagja volt többek között *Neumann, Panofsky, Gödel és Einstein* is. (A fordító megjegyzése)

Orzóy Ágnes fordítása